

Потильчак Олександр
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3518-9280

НОВОВІЯВЛЕНИЙ КОМПЛЕКС СХІДНИХ МОНЕТ VIII-X СТ. З НИЖНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я

NEWLY DISCOVERED COMPLEX OF EASTERN COINS (VIII-X CENTURY) FROM THE LOWER DNIPER TERRITORY

Навесні 2020 р. на правому березі Дніпра, поблизу селища Кам'янське Нікопольського району Дніпропетровської області, було знайдено невеликий комплекс із 15-ти срібних східних монет другої половини VIII – першої половини X ст. У момент його виявлення в складі комплексу зафіксовано 6 сасанідських пів драхм, карбованих аббасидськими намісниками Табаристану¹ (серед них 5 цілих монет і 1 половинка) та 9 куфічних дирхемів (із них, 8 цілих монет і половинка). Автору вдалося отримати для вивчення 10 монет (75 % від початкового складу пам'ятки).

Ця тезаврація, незважаючи на нечисленність свого складу, містить хронологічно послідовний ряд монет, які можуть слугувати цікавою ілюстрацією одного з сегментів (східного) грошово-монетного обігу слов'янських і порубіжних з ними територій Подніпров'я в період становлення Києво-Руської державності. Узагальнені дані про склад частини монетного комплексу, що вводиться нами в науковий обіг, представлено в табл. 1.

Таблиця 1.

Склад нумізматичного комплексу за групами монет

№ з/п	Емітент/ роки правління	Номинал/ Монетний двір	Дата емісії	Стан монети	Кількість монет у комплексі
1	2	3	4	5	6
I. Карбування арабських намісників (Північний Іран)					
1.	Саїд б. Далаж (Sa'id b. Da'la)/ 777-778	Півдрахми/ Табаристан	125 р. ПЕЙ ² (776 р.)	Половина (обламана)	1
2.	Умар ('Umar b. Al-'Ala)/ 779-780	Півдрахми/ Табаристан	128 р. ПЕЙ (779 р.)	Ціла монета	1
1	2	3	4	5	6
II. Карбування халіфів Аббасидів та емірів Саманідів					
3.	Муххамад Аль-Махді/ 775-785	Дирхем/ Багдад	161 р.Х. (777-778 р.)	Цілі монети	2
4.	Гарун Аль-Рашид /786-809	Дирхем/ Багдад	191 р.Х. (806-807 р.)	Половина (різана)	1
5.	Ахмад Аль-Мустаїн / 862-866	Дирхем/	248-253 р. Х. (862-866 рр.)	Ціла монета	1
6.	Ахмад Ібн Ісмаїл Самані / 907-914	Дирхем/ Ташкент	290 р.Х. (902-903 р.)	Цілі монети	5

¹ Табаристан – середньовічна назва провінції (IX-XII ст.) на південному узбережжі Каспійського моря (сучасна територія північного Ірану та південно-західної Туркменії).

² Літочислення "Після ери Йездігерта" (ПЕЙ). Початком відліку ери є рік смерті останнього шаха династії Сасанідів Йездігерта III (652 р.) [Див.: Дашков С. Б. Цари царей – Сасаниды. Иран III-VII вв. в легендах, исторических хрониках и современных исследованиях. Москва: СМИ-АЗИЯ, 2008.].

Як бачимо, найдавнішу групу монет комплексу складають емісії аббасидських намісників Табаристану останньої чверті VIII ст., представлені як цілою монетою (1,6 г), так і виготовленою способом розламування навпіл «резаною» (вага – 0,86 г) [Фототабл. 1; 2]. Карбування халіфів-аббасидів репрезентують два синхронні в часі з монетами 1-ї групи дирхеми Муххамада Аль-Махді [Фототабл. 3]. Хронологічно наступний цим монетам, пізній період правління Гаруна Аль Рашида, представлений у комплексі розрубаним навпіл дирхемом («резаною»); вага – 1,73 г) [Фототабл. 4]. Ранній період занепаду аббасидського халіфату в знахідці репрезентує дирхем Ахмада Аль-Мустаїна (862–866), що є найбільш зношеною в процесі обігу монетою комплексу [Фототабл. 5]. Наймолодші монети комплексу – це 5 карбованих на монетному дворі ал-Шаш (Ташкент) дирхеми еміра Саманідської держави Ахмада Ібн Ісмаїла з датою 290 року Хіджри (902–903 рр.). Стан їх збереження найкращий (середня вага – бл. 2,9 – 3,01 г) [Фототабл. 6]. Саме за цією датою можемо визначити приблизний час тезаврації або ж археологізації (у разі втрати власником) монет описаного комплексу – не пізніше другої половини першої чверті X ст., що відповідає III етапу (900 – 938 рр.) періодизації обігу куфічного дирхема у Східній Європі, запропонованої В. Яніним³. Згідно з періодизацією В. Кулешова, описана нумізматична пам'ятка вкладається в хронологічні рамки та набір типологічних груп монет етапу (сходинки) «Е», що датується 895/905 – 945/955 рр.⁴ Щоправда, ні перший, ні другий автори в наборі типологічних маркерів етапу (судячи з їх аналізу складу скарбів) не бачать монет Табаристану останньої чверті VII ст., які у значній кількості (6 із 15-ти монет) зафіксовані в складі описаного комплексу, отже, навряд чи можуть вважатися реліктом грошового обігу для періоду початку X ст.

Наявність у комплексі «резан», а також значний ступінь зношеності старших монет, може свідчити про реальний характер грошового обігу, в якому брали участь монети втраченого або прихованого власником «гаманця». Район виявлення нумізматичної пам'ятки – правий берег Дніпра у його нижній течії, у першій половині X ст. був активною транзитною зоною військових походів і трансконтинентальної торгівлі. Звідси наше, не таке вже й фантастичне, припущення: знайдені монети були приховані або втрачені одним із дружинників когось із київських князів чи купцем під час зупинки на шляху до Чорного моря. Відповіді на ці та інші запитання може дати лише ґрунтовний аналіз знайденого комплексу монет.

---

³ Янин В. Л. Денежно-весовые системы до монгольской Руси и очерки истории денежной системы средневекового Новгорода. Москва: Языки славянских культур, 2009. С.136-146.

⁴ Кулешов В. С. Письменные и нумизматические источники по истории денежного обращения в Восточной Европе в IX-XI вв.: дис. кандидата ист. наук: 07.00.09. Москва, 2018. С. 130.

Ілюстрації

Література

1. *Дашков С. Б.* Цари царей – Сасаниды. Иран III-VII вв. в легендах, исторических хрониках и современных исследованиях. Москва: СМИАЗИЯ, 2008. 352 с.
2. *Кулешов В. С.* Письменные и нумизматические источники по истории денежного обращения в Восточной Европе в IX-XI вв.: дис. кандидата ист. наук: 07.00.09. Москва, 2018. 212 с.
3. *Янин В. Л.* Денежно-весовые системы до монгольской Руси и очерки истории денежной системы средневекового Новгорода. Москва: Языки славянских культур, 2009. 416 с.